

*Д.О. Ніколайчук
(м. Київ)*

**КИЇВСЬКІ ЦИВІЛЬНІ ГУБЕРНАТОРИ:
ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІОПРОФЕСІЙНОГО ПОРТРЕТУ
(друга половина XIX — початок XX ст.)**

У статті, аналізуючи службовий та життєвий шлях типових представників російської імперської місцевої адміністрації, розглядається соціо-професійний портрет київських цивільних губернаторів другої половини XIX — початку XX ст..

Ключові слова: *губернатор, Київська губернія, чиновник, «Табель про ранги», соціо-професійний портрет.*

Організація ефективної моделі управління окремими адміністративно-територіальними одиницями, нормативне забезпечення правового статусу посадовців всіх рівнів, розподіл повноважень між структурними ланками управлінського апарату, узгодження інтересів центру й периферії є важливими завданнями та викликами, що постали перед сучасною Україною, яка переживає етап утвердження своєї державності в умовах геополітичного протистояння і формування нових засад світоустрою.

У цьому контексті вивчення історичного досвіду кадрового забезпечення апарату управління українськими губерніями впродовж другої половини XIX — початку XX ст., з огляду на історичні особливості розвитку різних регіонів України в умовах формування індустріального суспільства, є науково цінними, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Метою дослідження стала спроба аналізу соціо-професійного портрету київських цивільних губернаторів другої половини XIX — початку XX ст.

Наукова новизна нашого дослідження полягає в намаганні висвітлити основні соціо-професійні характеристики київських губернаторів як представників імперської центральної влади в українському життєпросторі зазначеного періоду.

Соціо-професійний портрет київських цивільних губернаторів у сучасній історичній науці не був предметом окремого наукового дослідження. Однак деякі аспекти їх життєвого шляху та службової кар'єри висвітлено у спеціальних студіях вітчизняних та зарубіжних, зокрема російських, дослідників.

У вітчизняній історіографії цю проблематику порушено в контексті функціонування імперських органів влади в українських губерніях у складі

Російської імперії. У більшості досліджень фахівці, розглядаючи імперське управління в Україні, окремо не аналізують соціо професійний портрет очільників губерній, критерії їхнього підбору вищим імперським керівництвом, що не дозволяє в повній мірі висвітлити управлінську структуру влади в українських губерніях. Ряд дослідників безпосередньо вивчають діяльність «губернського правління» як імперської інституції влади на місцях (Р. Воробей¹, В. Желізняк², І. Савченко³).

Важливими для нашого дослідження є праці сучасного українського історика, доктора історичних наук, професора В. Шандри⁴, в яких подано оцінку чинників розвитку українських губерній у складі самодержавної Росії, охарактеризовано діяльність генерал-губернаторів та їх місце й роль у владній ієрархії Російської імперії. У контексті вивчення нашої проблеми важливий зроблений дослідницею висновок, що «губернатор був представником на місцях верховної влади, що згодом поєднував цю специфіку з адміністративною функцією. А із заснуванням самоврядних органів був використаний для нагляду за їхньою діяльністю, як і для поєднання місцевих інтересів з інтересами центральної влади»⁵. С. Величенко у своїй статті «Царський уряд в українських губерніях 1800–1914 рр. — всемогутність чи слабкість?»⁶ робить спробу аналізу методології та нової інтерпретації губернської влади. Автор намагається довести, що могутність і всесильність влади на місцях не була настільки вражаючою, як здається. У праці М. Щербак та Н. Щербак відображено основні принципи, методи та форми діяльності російського самодержавства в українських губерніях⁷.

Зарубіжну, зокрема російську, історіографію досліджень різних аспектів історії формування, еволюції та діяльності управлінської системи Російської імперії наприкінці XVIII — у другій половині XIX ст. можна розподілити на три основних групи: 1) теоретичні напрацювання дорадянської доби (І. Андреевський⁸, Н. Коркунов⁹), в яких досліджувалися та аналізувалися посадові функції губернаторів, функціонування державних і земських установ, вплив реформ 60-х рр. XIX ст. на систему управління губерніями; 2) розробки істориків радянського періоду (М. Єрошкін¹⁰, П. Зайончковський¹¹), які піддавали критиці всю державну систему Російської імперії, робили акценти на бюрократизмі, неефективності та «антинародності» царського режиму, засуджували внутрішню політику уряду, а губернаторів розглядали як «сатрапів» та сліпих виконавців волі самодержця; 3) сучасні дослідження кінця XX — початку XXI ст. (Л. Лисенко¹², Н. Матханова¹³, А. Ремньов¹⁴) на основі архівних документів намагаються відтворити способи ухвалення та реалізації рішень губернатора.

Важливими джерелами для нашого дослідження є біографічні словники¹⁵, дворянські родоводи, спогади та мемуари російських чиновників¹⁶.

Упродовж кінця XVIII — початку XX ст. уряди Російської і Австро-Угорської імперій, зазначає доктор історичних наук, професор О. Реєнт¹⁷,

здійснювали щодо українців колонізаторську політику, постійно намагалися розчинити їх у пануючому етнічному середовищі, позбавити можливості для будь-яких форм національної самоорганізації.

Важливим інструментом цієї політики і стали губернські правління та їх очільники.

Система губернського управління в Російській імперії була громіздкою, заплутаною, в якій досить складно виділити прерогативи чиновницького апарату. Але все-таки центральною фігурою державного управління на місцях був губернатор, який за своїм статусом став єдиним і повноважним представником центральної влади^{18, *}.

Обов'язки та повноваження цивільного губернатора в різні періоди становлення управлінської моделі Російської імперії пройшли ряд етапів. Після інкорпорації українських земель та ліквідації традиційної системи полковотенного устрою, упродовж XIX ст. відбувається процес формування та утвердження інституту цивільного губернатора, який фактично став чиновником вищої влади управління у краї, що призначався імператором для виконання «його волі»¹⁹.

Коло повноважень губернатора регламентувалося такими нормативно-правовими актами: «Наказ гражданским губернаторам»²⁰ (1837 р.), «Положения о земских губернских и уездных учреждениях»²¹ (1864 р.), «О пространстве и пределах власти губернаторов»²² (1866 р.), «О предоставлении местным административным властям права издавать обязательные постановления»²³ (1876 р.), «О мерах к охранению государственной безопасности и общественного спокойствия»²⁴ (1881 р.), «Правила о местностях, объявляемых состоящими на военном положении»²⁵ (1892 р.).

«Наказ гражданским губернаторам» від 3 червня 1837 р. найповніше відобразив обов'язки цього посадовця та детально означив звітність, яка на той час поступово ставала важливою формою контролю за його діяльністю. Зазначений законодавчий акт уперше детально визначав куди, кому і яка конкретно інформація мала надаватись, що дозволяє нині визначити першочергові завдання губернатора у кожен конкретний період²⁶. За оцінкою

* Київська губернія як адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії утворена 18 грудня 1708 р. при першому поділі Росії на губернії. Губернське правління було введено указом 7 листопада 1775 р., а за указами від 16 та 18 вересня 1781 р. її реформовано в намісництво. Відповідними указами від 30 листопада, 12 та 31 грудня 1796 р. замість Брацлавської губернії утворено нову — Київську, принаймні придніпровська частина колишньої Київської губернії відійшла до тодішньої Малоросійської, 1802 р. поділеної на Чернігівську та Полтавську. Такий адміністративно-територіальний поділ зберігався до 1925 р.

Київська губернія адміністративно поділялась на 12 повітів: Київський, Бердичівський, Васильківський, Звенигородський, Канівський, Липовецький, Радомисльський, Сквирський, Тарашанський, Уманський, Черкаський, Чигиринський.

російського історика О. Градовського, посада губернатора відзначалась надміром повноважень. Так, йому необхідно було стільки бачити, передбачити, направити, відвернути, вказати, простежити і заборонити, що добросовісне виконання повноважень з кожним роком ставало дедалі важчим²⁷.

Сучасна вітчизняна дослідниця Р. Воробей, оцінюючи загальний масив повноважень губернатора, зазначає: «Бачимо значний обсяг його прав і обов'язків та досить низький рівень самостійності у здійсненні керівництва губернією. Головні повноваження губернатора зводилися до впровадження системи заходів щодо збереження правопорядку та існуючого ладу»²⁸. При цьому науковець наголошує, що «головна функція губернатора полягала саме в здійсненні загального нагляду за діяльністю всіх установ, посадових осіб та органів самоврядування губернії»²⁹.

Упродовж другої половини XIX ст. владні повноваження начальника губернії Російської імперії лише розширювались. Якщо центральна влада намагалася забезпечити якнайкраще виконання свого розпорядження, то воно адресувалося губернаторові. Цим пояснюється велика кількість його обов'язків, які за своїм змістом були різносторонніми³⁰.

Повноваження губернатора як головного представника імператора й центральної влади в губернії полягали в керівництві всією місцевою адміністрацією, у тому числі і становою, а також в оприлюдненні законів. Нагляд здійснювався шляхом щорічних ревізій, перевіркою звітної документації. Губернатор головував у комітетах і комісіях, які укладали кошториси земських зборів, встановлювали ціни на основні продукти харчування, він контролював виконання державних і місцевих повинностей, зокрема виплату прямих податків і недоїмок, схвалював торги до 20 тис. руб. На губернатора покладался обов'язок комплектувати й утримувати війська, контролювати виконання рекрутської повинності. Він був начальником місцевої поліції, відповідав за дотримання державної безпеки та соціально-господарську життєдіяльність населення, зокрема за функціонування медичної і санітарної служб³¹.

Важливим обов'язком губернатора було формування дієвого й надійного місцевого адміністративного апарату. Раз на три роки проводились дворянські вибори до місцевих адміністративних органів. Міські — через два дні після дворянських. За три дні до їх початку губернатор надсилав губернському голові дворянства списки за даними кримінального департаменту та повітових судів про тих дворян, які перебували під судом або слідством. Останній надавав начальникові губернії зустрічну інформацію про осіб, які прибули на вибори, та просив письмового дозволу на відкриття першого засідання. Фактично цим і обмежувалась участь губернатора у виборах, за умови, якщо присутні дотримуватимуться норм і вимог законодавства³².

Ліберальні реформи 1860–70-х рр. значно вплинули на повноваження губернатора. Селянська реформа 1861 р., проведена за участю губернаторів,

залишала за ними функцію нагляду за селянським самоуправлінням. Відокремлення суду від місцевої адміністрації в 1864 р. зводило нанівець судові повноваження очільника губернії. Земська 1864 і міська 1870 рр. реформи звільнили губернатора від вирішення місцевих соціально-господарських питань, але підвищили наглядово-контролюючі функції. Контрреформи імператора Олександра III розширили повноваження губернатора, надали йому право впливати на судові рішення, контролювати вибори суддів та присяжних засідателів, затверджувати на посадах членів земських установ. У роки правління імператора Миколи II губернатори брали участь в організації боротьби з революційним, радикальним і соціально-національним рухами. Інститут губернаторства було ліквідовано у ході лютневих подій Російської революції 1917–1921 рр.³³

Отже на губернатора як керівника краю покладался контроль за дотриманням на місцях законів Російської імперії, формування губернського чиновницького апарату, нагляд за відбуванням повинностей, збором казенних коштів, вирішенням господарських питань, ревізія стану речей у губернії. Водночас губернатор виконував додаткові функції: призначав та затверджував на виборних посадах чиновників, брав участь у спеціально створених комісіях із різноманітних аспектів життя губернії, забезпечував війська провіантом та фуражем, стежив за належним станом доріг тощо. Губернатор фактично відіграв роль фундатора російської державності на місцевому рівні.

Київські губернатори були типовими представниками імперського чиновництва в українських губерніях. Так, усі вони мали вік старше 40 років (див. табл.), що засвідчує факт проходження ними всіх «чиновницьких щаблів» управлінської кар'єри: від найнижчих чинів до вищих. Відзначимо й той факт, що претендент на посаду губернатора, будучи вихідцем із дворянства та військового середовища, зазвичай не мав юридичної освіти. Але здобута посада губернатора, з однієї сторони, — це результат багаторічної адміністративної кар'єри, а з іншої — ще й визнання особистих заслуг за роки служби в імперській управлінській системі. Таким прикладом є чиновницький шлях генерал-лейтенанта П. Курлова, який у своїх споминах «Гибель императорской России» описав своє призначення виконуючим обов'язки київського губернатора: «Спустя некоторое время по возвращении из Архангельска, а именно 6 декабря, когда, по случаю тезоименитства государя императора, я собирался уже ехать в собор на молебствие, к моему удивлению, последовало личное приглашение П. Столыпина по телефону немедленно к нему прибыть, несмотря на Царский день. Я поторопился исполнить желание министра, и он предложил мне пост киевского губернатора. Я ответил, что был губернатором в самостоятельной губернии и не желал бы ехать в генерал-губернаторскую губернию [...] Такое ходатайство вызвало во мне недоумение, которое я и высказал министру»³⁴. П. Столипін,

як і сам імператор, добре розуміючись у чиновницькій ієрархії імперії, уважали за необхідне послуговуватись не відомчими чи кар'єрними, а державними інтересами при вирішенні кадрових питань: «Моя личная просьба, — говорит П. Столыпин, — о чем я уже докладывал государю и получил соизволение, Вам вступить временно, по высочайшему повелению, оставаясь членом совета министра внутренних дел, в исполнение обязанностей киевского губернатора»³⁵. Так, отримавши від прем'єр-міністра П. Столипіна підтвердження майбутніх гарантій своєї чиновницької кар'єри, П. Курлов не міг не погодитися на подібну пропозицію: «Я поблагодарил министра за доверие и позволил себе напомнить его обещание иметь меня в виду в случае открытия должности петербургского градоначальника [...] На это П. Столыпин ответил мне полным подтверждением, не отрицая даже и предстоявшего ухода генерала фон дер Лауница»³⁶.

Отже призначення на вищі посади в імперській ієрархії передбачало особисту довіру імператора та вищих сановників імперії й урахування послужного списку претендента, що, на наш погляд, сприяло підвищенню ефективності кадрової політики організації імперського управління на місцях, адже, на наше переконання, саме від рівня професіоналізму губернатора залежало його компетентне втручання в економічний та соціальний розвиток регіону, управління чималим губернським апаратом. Водночас, при виборі кандидатури на посаду губернатора, вищі сановники імперії намагалися призначати особу не з місцевих чиновників або дворян, вважаючи, що такий підхід дозволить посадовцеві стати неупередженим у конфліктних ситуаціях, а також обмежить корупційні ризики.

Усі особи, що обіймали посаду губернатора, були родовими дворянами, і тому користувалися перевагами при наданні чинів³⁷. Ця посада вимагала надання чинів IV–VI класу (відповідало військовому званню від полковника до генерал-майора). Київські губернатори, як і губернатори всієї Російської імперії, за проаналізованими нами біографіями, не були винятком.

Більшість губернаторів у Російській імперії, як правило, перебували на своїй посаді не більше 3–5 років, хоча були як менші, так і більші терміни³⁸. Цілком слушна, на наш погляд, оцінка сучасного російського дослідника О. Грачева, що така кадрова ротація обумовлювалася прагненням влади забезпечити управлінську систему від корупції та зловживань службовим становищем³⁹.

Тривалість перебування на посаді київських губернаторів виглядає таким чином: 2 особи — 1 рік; 4 особи — 2 роки; 3 осіб — 3 роки; 1 особа — 4 роки; 1 особа — 5 років; 2 особи — 10–15 років (див. табл.).

Отже, незважаючи на винятки (наприклад Микола Павлович Гессе пробув 10 років на посаді⁴⁰, Лев Павлович Томара — 13 років⁴¹), призначувані київські губернатори були досвідченими чиновниками, що зарекомендували себе сумлінною попередньою службою (22 і 29 років відповідно) (див. табл.).

Київські губернатори другої половини XIX — початку XX ст.

	Роки управління губернією	Вік на момент призначення	Стаж державної служби на момент призначення (сумарний показник військової та цивільної)
Казнаков М.Г.	1864–1866	61	43
Ейлер М.П.	1866–1868	44	22
Катаказі М.К.	1868–1871	46	27
Гессе М.П.	1871–1881	42	22
Гудим-Левкович С.М.	1881–1885	39	?
Томара Л.П.	1885–1898	46	29
Трепов Ф.Ф. (молодший)	1898–1903	44	25
Саввич П.С.	1903–1905	46	27
Ватаці О.О.	1905	55	33
Саввич П.С.	1905–1906	46	27
Веретенников О.П.	1906	46	26
Ігнат'єв П.М.	1907–1909	37	15
Гірс О.Ф.	1909–1912	38	17
Суковкін М.І.	1912–1915	51	29
Ігнат'єв О.М.	1915–1917	41	18

Щодо родових маєтків губернаторів, сучасні дослідники відзначають: жоден із них не мав у підвладній губернії значної земельної власності. Традиція не призначати чиновника такого рангу в ту місцевість, де він має земельні володіння, ішла ще з петровських часів⁴². Верховна влада намагалася контролювати, щоб новопризначені високопосадовці не мали й особистих зв'язків у краї. Утім були й винятки. Так, батько і син Трепови мали земельну власність у Київській губернії⁴³. Таким чином імперська влада намагалася не допустити формування спільності інтересів вищих імперських сановників та місцевої еліти.

У пореформений період спостерігається тенденція збільшення числа губернаторів, які мали вищу освіту та досвід адміністративної управлінської діяльності (див. табл.).

Важливою рисою соціо професійного портрету є віковий зріз. Так, по імперії середній вік губернатора становив 45–55 років. Він уважався доволі продуктивним, коли набутий досвід поєднується ще й з достатньо активною позицією посадовця⁴⁴. Натомість особи до 40 років уважалися замолодими. Ось як прем'єр-міністр П. Столипін відгукувався на прохання генерал-

губернатора В. Сухомлинова призначити графа Ігнат'єва на посаду київського губернатора: «Генерал Сухомлинов [...] просил о назначении киевским губернатором председателя Киевской губернской земской управы графа П.Н. Игнат'єва. Я ответил, что считаю графа Игнат'єва слишком молодым и неопытным*, в особенности в настоящее время, хотя и готов согласиться на ходатайство генерала Сухомлинова по окончании выборов»⁴⁵.

Згідно з проведеним нами аналізом службової кар'єри та вікового цензу київських губернаторів останні очільники краю, окрім М. Суковкіна (київський губернатор в 1912–1915 рр.⁴⁶), були значно молодшими та мали незначний досвід державної служби, ніж губернатори пореформеного часу (див. табл.).

Із середини 60-х рр. XIX ст. губернію очолювали переважно цивільні чиновники, які не зробили військової кар'єри, але на цивільній службі пройшли шаблі від посад в органах місцевого самоврядування до вищих імперських інституцій⁴⁷. Так, наприклад, строк військової служби Ф. Трепова (молодшого) до призначення на посаду київського губернатора становив 8 років, а цивільної служби — 17 років.

Досвід діяльності на посаді губернатора до призначення в Київ мали шість осіб: О. Ігнат'єв (Подільська губернія⁴⁸), М. Ейлер (Волинська губернія⁴⁹), Л. Томара (Волинська губернія⁵⁰), Ф. Трепов (молодший) (Волинська губернія⁵¹), О. Ватаці (Санкт-Михельська губернія⁵²), М. Суковкін (Смоленська губернія⁵³), чотири з яких мали адміністративний досвід діяльності на українських територіях.

У переважній більшості губернатори, особливо в першій половині XIX ст., мали за плечима військову службу, яку вони з різних причин, зокрема й через отримані на війні поранення та каліцтва, змінили на цивільну. Серед київських губернаторів таких було п'ятеро: М. Казнаков, М. Ейлер, Ф. Трепов (молодший), П. Саввич, О. Ватаці.

Упродовж другої половини XIX — початку XX ст. майже у всіх київських губернаторів, за винятком М. Казнакова⁵⁴ та П. Саввича⁵⁵ — професійних військових, був досвід управлінської діяльності (віце-губернатори), що мало підвищувати ефективність імперської влади в національних регіонах Росії.

Для соціо професійного портрету київського губернатора другої половини XIX — початку XX ст. характерний високий освітній ценз: М. Катаказі (Імператорське училище правознавства), М. Гессе (Ніжинський лицей князя Безбородька), Ф. Трепов (молодший) (Пажеський корпус), О. Ватаці (Пажеський корпус), О. Гірс (Пажеський корпус), М. Суковкін (Імператорський Олександрівський лицей), О. Веретенников (Миколаївське інженерне учи-

* На момент призначення П. Ігнат'єву було 37 років, а службовий стаж становив 15 років.

лице), Л. Томара (Миколаївське кавалерійське училище), М. Ейлер (Михайлівське артилерійське училище), С. Гудим-Левкович (київський Університет св. Володимира), М. Казнаков (Миколаївська академія Генерального штабу), П. Саввич (Миколаївська академія Генерального штабу), П. Ігнат'єв (київський Університет св. Володимира), О. Ігнат'єв (Санкт-Петербурзький університет). При цьому дев'ять губернаторів здобули військову освіту, що становило 60% керівного складу.

Таким чином, соціо професійний портрет київських губернаторів другої половини XIX — початку XX ст. відзначений беззаперечним авторитетом в очах імператора осіб зрілого віку з високим рівнем освіти, переважно військової, значним досвідом управлінської діяльності, передусім на цивільній службі, що мало сформувати позитивний образ та забезпечити ефективність механізму й непорушність самодержавних засад управління національними регіонами Російської імперії в умовах утвердження індустріального суспільства з його соціально-економічними та суспільно-політичними викликами, наростаючими опозиційними, революційно-радикальними настроями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

¹ Воробей Р. Б. Формування та становлення системи місцевих органів державної влади та управління в Україні у другій половині XIX — на початку XX століття: монографія / Р.Б. Воробей. — Чернігів: Чернігівські береги, 2009.

² Желізняк В.М. Губернатор в системі місцевого управління Російської імперії 1796–1914 рр. (на матеріалах Волинської губернії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. М. Желізняк. — Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013.

³ Савченко І.В. Адміністративно-територіальний устрій Південної України (1775–1822 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / І.В. Савченко. — Запоріжжя, 2004.

⁴ Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX — поч. XX ст. / В.С. Шандра. — К.: Інститут історії України, 2005.

⁵ Шандра В. Губернатор: історичний вимір / В.Шандра // День [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/istoriya-i-ya/gubernator-istorichniy-vimir>.

⁶ Величенко С. Царський уряд в українських губерніях 1800–1914 рр. — всемогутність чи слабкість / С. Величенко // Конф.: Концепція Сх. Європи. — Харків, 1996. — С. 220.

⁷ Щербак М.Г., Щербак Н.Д. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина XIX — початок XX ст.) / М.Г. Щербак, Н.Д. Щербак. — К.: ІЗМН, 1997.

⁸ Андреевский И.Е. Полицейское право / И.Е. Андреевский. — СПб.: Б.и., 1874. — Т. 1.

⁹ Коркунов, Н.М. Русское государственное право: соч. в 2 т. / Н.М. Коркунов. — СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1913. — Т. 2.

¹⁰ *Ерошкин Н.П.* Очерки истории государственных учреждений дореволюционной России / Н.П. Ерошкин. — М.: Учпедгиз, 1960.

¹¹ *Зайончковский, П.А.* Российское самодержавие в конце XIX столетия / П.А. Зайончковский. — М.: Б. и., 1917.

¹² *Лысенко Л.М.* Губернаторы и генерал-губернаторы в системе власти дореволюционной России / Л. Лысенко. Дис. канд. ист. наук: 07.00.02. — М., 2001.

¹³ *Матханова Н.* Полномочия губернатора в России середины XIX века: региональная специфика / Н. Матханова // Региональные процессы в Сибири в контексте российской и мировой истории: [Всерос. науч. конф., 3–4 марта 1998 г.: тез.]. — Новосибирск, 1998. — С. 50–53.

¹⁴ *Ремнев А.В.* Генерал-губернаторская власть в XIX столетии. К проблеме организации регионального управления Российской империи / А. Ремнев // Имперский строй России в региональном измерении (XIX начало XX века): Сбор. науч. статей / Отв. ред. П.И. Савельев. — М.: Первый печ. двор, 1997. — С. 52–66.

¹⁵ *Русский биографический словарь: в 25-ти томах.* — Санкт-Петербург: Тип. И.Н. Скороходова, 1896–1918.

¹⁶ *Курлов П.Г.* Гибель Императорской России / П.Г. Курлов. — М.: Современник, 1992.

¹⁷ *Реєнт О.П.* Україна в імперську добу: (XIX — початок XX ст.) / О.П. Реєнт. — К.: НАН України, Ін-т історії України, 2003.

¹⁸ *Грукач В.* Нормативно-правова база діяльності органів місцевої влади в Україні у XIX — на початку XX ст. / В. Грукач // Наукові записки з української історії. — 2012. — Вип. 32. — С. 92.

¹⁹ *Воробей Р.Б.* Формування та становлення системи місцевих органів державної влади та управління в Україні у другій половині XIX — на початку XX століття: монографія / Р.Б. Воробей. — Чернігів: Чернігівські обереги, 2009. — С. 46.

²⁰ Полное собрание законов Российской Империи (ПСЗ РИ). — Собр. 2-е. — Т. XII. — № 10303.

²¹ Там же. — Т. XXXIX. — № 40457.

²² Там же. — Т. XLI. — № 43501.

²³ Там же. — Т. LI. — № 56203.

²⁴ Там же. — Собр. 3-е. — Т. I. — № 350.

²⁵ Там же. — Т. XII. — № 8757.

²⁶ Там же. — Собр. 2-е. — Т. XII — №10303.

²⁷ *Градовский А.Д.* Собрание сочинений. — Т. 9: Начала русского государственного права. Ч. 3: Органы местного самоуправления / А.Д. Градовский. — 2-е изд. — СПб.: Тип. М.М. Стасюлевич, 1908. — С. 477.

²⁸ *Воробей Р.Б.* Система місцевих органів влади та управління в другій половині XIX ст. (на прикладі Чернігівської губернії) / Р.Б. Воробей. — Чернігів: Чернігівські обереги, 2004. — С. 19.

²⁹ Там само.

³⁰ *Маркевич О.* Один рік з життя губернатора / О. Маркевич // Київська старовина. — 2011. — № 2. — С. 35.

³¹ *Шандра В.* Губернатор / В. Шандра // Енциклопедія історії України. — Т. 2: Г–Д / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: В-во «Наукова думка», 2004. — С. 238.

³² *Маркевич О.* Один рік з життя губернатора / О. Маркевич // Київська старовина. — 2011. — № 2. — С. 38.

- ³³ Шандра В. Губернатор. — С. 238.
- ³⁴ Курлов П.Г. Указ. соч. — С. 75.
- ³⁵ Там же.
- ³⁶ Там же. — С. 76.
- ³⁷ ПСЗ РИ. — Собр. 2-е. — Т. II. — № 1469.
- ³⁸ Шандра В. Губернатор: історичний вимір.
- ³⁹ Грачев А.А. Губернское правление, канцелярия губернатора и полиция в системе государственного управления Пензенской губернии в начале 20 века: дисс. канд. ист. наук / А.А. Грачев. — Пенза, 2002. — С. 32.
- ⁴⁰ Державний архів Київської області, ф. 1, оп. 336, спр. 5271, арк. 42.
- ⁴¹ Крылов-Толстикевич А. Придворный календарь на 1915 год. Комментарии / А. Крылов-Толстикевич. — Москва, 2015 — С. 640.
- ⁴² Шандра В. Губернатор: історичний вимір.
- ⁴³ Ковалинський В. Меценатські «проекти» Федора Трепова / В. Ковалинський; [розмову вела] В. Скуба // День [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/taym-aut/mecenatski-proekti-fedora-trepora>.
- ⁴⁴ Шандра В. Губернатор: історичний вимір.
- ⁴⁵ Курлов П.Г. Указ. соч. — С. 76.
- ⁴⁶ Мурзанов Н.А. Словарь русских сенаторов. 1711–1917. Материалы для биографий. — СПб., 2011. — С. 415.
- ⁴⁷ Грачев А.А. Указ. соч. С. 42–43.
- ⁴⁸ Российское зарубежье во Франции, 1919: биогр. слов.: в 3 т. / Под общ. ред. Л. Мнухина, М. Авриль, В. Лосской. — М.: Дом-музей Марины Цветаевой: Наука, 2008. — Т. 1. — С. 617.
- ⁴⁹ Геккер И.Р., Эйлер А.А. Семья и потомки Леонарда Эйлера / И.Р. Геккер, А.А. Эйлер // Развитие идей Леонарда Эйлера и современная наука: Сборник статей. — М.: Наука, 1988. — С. 486.
- ⁵⁰ Крылов-Толстикевич А. Указ. соч. — С. 640.
- ⁵¹ Волков С. Офицеры российской гвардии: Опыт мартиролога / С. Волков. — М.: Русский путь, 2002. — С. 484.
- ⁵² Список генералам по старшинству. Составлен по 1 мая 1905 г. — СПб., 1905. — С. 1129.
- ⁵³ Мурзанов Н.А. Указ. соч. — С. 415.
- ⁵⁴ Держархів Київської обл., ф. 1, оп. 336, спр. 5271, арк. 44.
- ⁵⁵ Современная Россия в портретах и биографиях выдающихся деятелей. — СПб., 1904. — С. 100.

Стаття надійшла до редколегії 19.11.2015 р.

Д.А. Николайчук

**КИЕВСКИЕ ГРАЖДАНСКИЕ ГУБЕРНАТОРЫ:
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИОПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПОРТРЕТА
(вторая половина XIX — начало XX вв.)**

В статье, анализируя служебный и жизненный путь типичных представителей российской имперской местной администрации, рассматривается социопрофессиональный портрет киевских гражданских губернаторов второй половины XIX — начала XX вв.

Ключевые слова: губернатор, Киевская губерния, чиновник, «Табель о рангах», соціопрофесіональний портрет.

D.O. Nikolaychuk

**KIEV CIVILIAN GOVERNORS, SOME ASPECTS OF SOCIO-PROFESSIONAL
PORTRAIT (second half of XIX — early XX century)**

In an article analyzing the business and way of life of Russian imperial typical representatives of the local administration, is consider a socio-professional portrait of Kiev civilian governors of the late XIX — early XX century.

Keywords: *governor, Kiev province, the official, «Table of Ranks», socio-professional portrait.*